

Kulttuuriteollisuus ja joukkotiedotus

Kriittinen teoria ja sen seuraukset

Sanaan "kulttuuriteollisuus" sisältyy kriittisen teorian tyylille ominaiseen tapaan dialektista ironiaa. Kulttuurihan edustaa oikeastaan sellaista, minkä pitäisi olla teollisuuden vastakohta. Kriittinen teoria näkee kulttuurin yksilösuorituksiksi, joka edustaa yksityisen ihmisen arvoja ja etuja vastustaen tämän väärää alistamista tukahduttavan yleisen alle (Adorno 1962). Tällaisena aito kulttuuri on teollisuuden ja kaupan maailman arkisten liikeasioiden vastakohta. Näin ymmärrettynä ilmaisee sana "kulttuuriteollisuus" vallitsevan yhteiskunnan mahtavaa kykyä sulauttaa itseensä ilmiö, joka aikoinaan oli inhimillistävän valistuksen ja vapautuksen perusosa, ja muuttaa se yhteiskunnallisen kontrollin välineeksi.

Tästä syystä kriittinen teoria pitää kulttuuriteollisuutta osana ohjattua yhteiskuntaa - sitä ohjattua yhteiskuntaa, joka käyttää kulttuuria hyväkseen totuttaakseen ihmiset kehittyneeseen kapitalismiin. Kulttuuriteollisuuden tuotteet kutoutuvat yhteen sen "teknologisen verhon"

kanssa, joka verhoaa luokkaristiriidan ja yhteiskunnalliset ongelmat tässä ja nyt vallitsevan yhteiskunnallisen utopian kuvin. Kulttuuriteollisuus nopeuttaa tavaroitumista ja tavara-fetishismiä - eikä vain myymällä kulutushyödykkeitä vaan myös uusintamalla kulttuuria tavaramuodossa, jossa vaihtoarvo pääsee voitolle ja käyttöarvo jää toiseksi. Se edesauttaa kulttuurin esineellistymistä supistamalla kulttuurituotannon ja sen vastaanoton muutamisiin sovinnaisistettuihin kaavoihin, stereotyyppioihin ja standardisoituihin tuotteisiin. Näin se latteuttaa ja yhdenmukaistaa kulttuurisia muotoja sekä hallitsevia kuvia ja ajatuksia. Tämän seurauksena ihmisistä tulee manipuloidun passiivisia. Laumasieluisuus kasvaa, itsenäisyys ja yksilöllisyys alkavat kadota. Kuten näiden lyhyiden huomautusten tarkoituksena oli vihjata, sisältää "kulttuuriteollisuusteoria" jo itsessään keskeisimmät teemat, jotka kriittinen teoria on esittänyt kapitalismista: teorian ohjatusta yhteiskunnasta, teknologisesta rationaliteetista, yhteiskunnallisen kont-

rollin uusista muodoista, kulttuurin esineellistymisestä sekä yksilön rappiosta.

"Kulttuuriteollisuusteoria" sai ensimmäisen hahmonsä Th.W. Adornon huomionarvoisissa artikkeleissa, jotka käsitelivät populaarimusiikkia ja radiota. Hän tutki ennen muuta populaarimusiikin standardoitumista ja pseudo-yksilöllisyyttä sekä sen manipuloivia vaikutuksia (Adorno 1932, 1938, 1941, 1945). Max Horkheimer puhui eri esseissään 30-luvulla "viihdeteollisuudesta" ja tutki "aidon kulttuurin" ja "massakulttuurin" eroa (Horkheimer 1941). Leo Löwenthal, joka Saksassa oli tehnyt yleisöaikakauslehdissä julkaistuja elämäkertoja koskeneen tutkimuksen, eritteli menestyksen kuvamaailmaa amerikkalaisessa aikakauslehdistössä ja totesi siirtymän "tuotannon sankareista" "kulutuksen sankareihin", joiden joukossa kulttuurin "tähdet" näyttelivät huomattavaa osaa (Löwenthal 1961). 1941 omistettiin vihdoin *Studies in Philosophy and Social Science* -lehden yksi numero kokonaan joukkotiedotusteemalle. Tuolloin tuotiin peliin mukaan käsite "kriittinen tutkimus", jossa "teoreettinen ajattelu" yhdistyisi "empiiriseen erittelyyn" (Studies 1941). Nämä esimerkit osoittavat, että *Dialektik der Aufklärung* (Adorno & Horkheimer 1947) kuuluisa jakso "kulttuuriteollisuudesta" rakentuu aiemmille töille ja valaisee teemaa, joka kriittisen teorian kehittyessä sai siinä yhä keskeisemmän aseman.

Kulttuuriteollisuuden käsitteestä

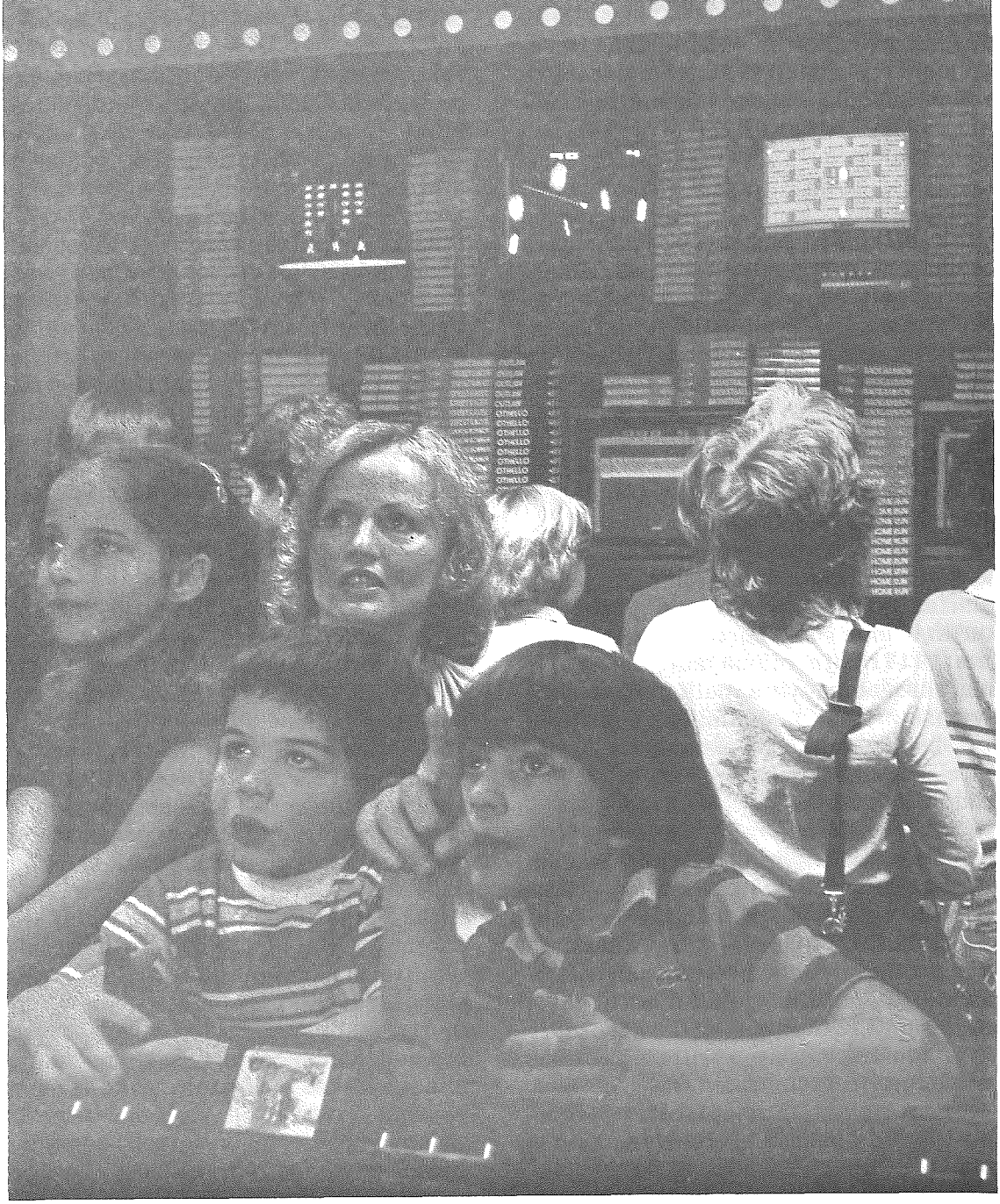
Kulttuuriteollisuusteoriaa on pidettävä yhtenä *Dialektik der Aufklärung*in ydinosana. Tämä kirjahan käsittelee sen teknologisen rationaliteetin alkuperää ja syntykehitystä, joka kirjan tekijöiden käsityksen mukaan oli tuolloisen yhteiskunnan, kulttuurin

ja ajattelutavan perustana. Kulttuuriteollisuus näyttäytyy sen historiallisen tapahtumakulun lakipisteeksi, jossa teknologia, tieteellinen organisaatio ja ohjaus määräävät lopulta kaikkia ajattelu- ja kokemismuotoja. Joutoajan ("vapaa-aika") ja kulttuurin rationalisointi eteni rinnan työn ja työpaikkojen rationalisoinnin kanssa ja muodosti edistyneen vaiheen siinä prosessissa, jonka myötä luonnon valinta kääntyi ihmisen valinnaksi.

Adornon ja Horkheimerin mielestä kulttuuriteollisuus on "massapetoksen" väline sikäli, etteivät sen tuotteet ole pelkkää viihdettä ja harmittonta ajankulua, kuten sen puolustelijat haluavat uskotella, vaan yhteiskunnallisen kontrollin mahtavia välineitä. Tässä mielessä Adorno ja Horkheimer pitivät "kulttuuriteollisuusteoriaansa" Marxin hengen mukaisena vastauksena siihen, mikä heistä näytti jonkun Benjaminin tai Brechtin naiivilta teknologiselta optimismilta tiedotusvälineiden suhteen (Benjamin 1961). Klassisen marxismin mukaan tuotantovoimien kehitys on yhteiskunnallisen edityksen moottori; noiden voimien ajateltiin joutuvan yhä suurempaan ristiiriitaan tuotantosuhteiden kanssa ja johtavan lopulta kapitalismin kriisiin kautta sosialistiseen vallankumoukseen. Benjaminin ja Brechtin mukaan pitäisi joukkotiedotuksen uusien tuotantovoimien - radion, elokuvan, lehdistön - toimia juuri tässä mielessä edistyksen keinoina; ne voitaisiin kääntää kapitalistisia tuotantosuhteita vastaan ja panna toimimaan siten, että ihmiset saataisiin poliittisesti liikekannalle. Sitä vastoin Adornon ja Horkheimerin mukaan nämä uudet teknologiat olivat kapitalismin kuntoonpanemia ideologisen sumutuksen ja luokkaherruuden välineitä.

Vaikka kulttuuriteollisuusteoria on näin tähdätty myös Benjaminin

Electronic Games De

ja Brechtin tiedotusvälineteoriaa vastaan, se esitetään polemiikkina itse kulttuuriteollisuuden ideologioita vastaan. Kulttuuriteollisuuden väit- täessä tarjoavansa viihdettä ja ajan- kulia raskaan työn uuvuttamille jou- koille ja antavansa näille sitä, mitä ne haluavat, ovat Adorno ja Hork- heimer sitä mieltä että tajuntateol- lisuus käyttää väärin "kunnioitustaan massojen mentaliteettia kohtaan tämän annetun ja muuttumattomaksi oletetun mentaliteetin lisäämiseen, lujittamiseen, vahvistamiseen"(Adorno 1967, 61). Se tunkeutuu julkisuuden tajuntaan joka puolelta, taukoamatta, ja peittää sen ajattelua ja käyt- täytymistä säätelevällä ajatusten, kuvien, arvojen, halujen, toiveiden ja pelkojen tulvalla. Kulttuuriteolli- suus tarjoaa "yhteiskunnan puoluste- lun"; "kaikille on suunniteltu jotain, jottei kukaan voi poiketa" (Adorno & Horkheimer 1947, 172, 147). "Mitä enemmän kulttuuriteollisuuden ase- mat lujittuvat, sitä summittaisemmin se voi kohdella kuluttajien tarpeita, tuottaa ja ohjata niitä ja panna ne kuriin, jopa lakkauttaa huvituksen" (emt., 171). Ja niinpä kulttuuriteolli- suus kasvattaa yhtä paljon kuin viih- dyttääkin; se pikemminkin manipu- loi kuin antaa ajankulua; se on yhteiskunnallisen kontrollin, ei pelkän eskapismien väline.

Yksi Adornon ja Horkheimerin keskeisimmistä väitteistä kuuluu, että kulttuuriteollisuudessa on itsen- sä kulttuurin ja ideologian olemus muuttunut. Aidoissa taideteoksissa ovat vallitsevan yhteiskunnan risti- riidat ja ongelmat jatkuvasti valo- keilassa. Leimallista näille teoksille on monimutkaisuus, riitasointisuus ja negatiiviteetti; usein ne ylittävät olemassaolevan utooppisesti parem- masta maailmasta kertovien kuvien avulla. Näin ollen aito taide on jän- nitteisessä suhteessa vallitsevaan yhteiskuntaan. Se on kritiikin ja

vastarinnan väline. Kulttuuriteolli- suuden tuotteissa monimutkaisuus ja ristiriidat pyyhitään pois. Ne julkituovat yksinkertaistettua ja ihannoitua todellisuuskäsitystä: "leipä, jolla kulttuuriteollisuus ihmi- siä ruokkii, pysyy stereotypian kive- nä" (emt., 177). Vastakohtana omin- takeisuudelle ja ainutlaatuisuudelle, jotka ovat aidon taiteen johtotähtiä, valmistetaan kulttuuriteollisuuden tuotteet täysin tietoisesti muuttu- mattomien tapojen ja kaavojen mu- kaan. Kulttuuriteollisuuden kehiti- tyessä tekniikaltaan yhä hienostu- neemmaksi lasketaan jokainen yksi- tyiskohta, jokainen vaikutus tarkoin. Vallitsevat sovinnaisuudet, kaavat ja ideologiat omaksutaan sellaisi- naan. Tämä on totalitaarisen herruu- den estetiikkaa. Kulttuuri alistetaan ohjauksoneiston alaisuuteen, ohjatun maailman ideologisen koneiston osaksi. Siksi "kuuliaisuus yhteiskun- nallista hierarkiaa kohtaan" (emt., 156) on kulttuuriteollisuuden tuotteiden salaisuus.

Adornon ja Horkheimerin mukaan jo kulttuuriteollisuuden tyyli ja este- tiikka ovat yhteiskunnallisen heruu- den välikappaleita. Sen sijaan että kulttuuriteollisuus aidon taiteen ta- voin raivaisi pois ideologioita ja mytologioita, se on vallitsevaa yhteiskuntaa oikeuttavien ideologioiden ja mytologioiden kyllästävä. Kun aidon kulttuurin tarkoituksena on kultivoida yksilöllisyyttä, inhimil- listää itsekutakin ja mahdollistaa parempi elämä, edistää kulttuuri- teollisuus laumasieluisuutta ja edes- auttaa yksilön rappiota. Jos kult- tuuri aikoinaan toimi vapautuksen toiveen ja onnen lupauksen puolesta, niin nyt se edustaa yhteiskunnan vaatimuksia yksilöä vastaan. Adornon sanoin: "Joka sanoo sanan kulttuuri, sanoo myös sanan ohjaus, halusipa tätä tai ei" (Adorno 1962, 48).

Myös ideologia kokee tyypillisiä

muutoksia. Jos sillä aikoinaan oli tarjottavanaan suhteellisen järjellinen ja johdonmukainen yhteiskunnallisen järjestyksen ohjelma ja jos se tuoloin edusti tiettyä yhteiskuntajärjestystä, niin kulttuuriteollisuudessa se rappeutuu epämääräisiksi lauselmuiksi, mihinkään velvoittamattomiksi lupauksiksi, stereotyyppioiksi ja kuviksi, jotka uusintavat ja suosittelevat vallitsevaa elämäntapaa. Ideologia menettää systemaattisen luonteensa; siitä tulee katkelmallista ja 'fotologista'; sen selitykset ja spektaakkelit ovat vallitsevan yhteiskunnan silkkaa uusintamista. Tämä rationaliteetin väheneminen lisää kulttuuriteollisuuden ideologista valtaa, joka toimii sekä piilo- että ilmitasolla. Se näet ei manipuloi vain tajuntaa vaan myös alitajuntaa luoden kuviensa avulla pelkoja, haluja, toiveita ja painajaisia. Ideologiasta tulee sitä voimakkaampi status quon mainos, mitä enemmän se muodostuu hienostuneeksi houkutteluksi (Adorno & Horkheimer 1947, 175 ja seur.).

Kulttuuriteollisuusteoria tarjoaa klassisen mallin tiedotusvälineistä manipulaatiovälineinä. Kiintoisaa kyllä Adorno ja Horkheimer ennustivat jo 40-luvun alussa, että televisioista tulee kulttuuriteollisuuden vaikutusvaltaisain osa:

"Televisio johtaa radion ja elokuvan synteisiin, jota viivytetään niin kauan kuin intressiosapuolet eivät ole vielä saavuttaneet aivan täyttä yksimielisyyttä. Joka tapauksessa tämän synteisin tarjoamat rajattomat mahdollisuudet uhkaavat kiihdyttää esteettisten materiaalien köyhtymistä niin radikaalisti, että kaikkien teollisten kulttuurituotteiden häতিকөidysti verhoiltu identtisyys saattaa jo huomispäivänä juhlia riemuvoittoaan. - Näin Wagnerin toive kokonaistaideteoksesta (Gesamtkunstwerk) saa täyttymyksensä ivamukaelmassaan." (Emt., 148.)

Ottaen lähtökohdakseen kasvavan kaupallistumisen, jonka kautta kult-

tuuri rappeutuu yhä enemmän liike- ja mainontaintressien puhetorveksi, ennustavat Adorno ja Horkheimer tilanteen, jossa tv olisi korottanut kulttuurin kaupallistumisen siinä määrin jumalaksi, että elokuva ei voisi näyttää sen rinnalla muulta kuin kaupallisista viesteistä verrattain vapaalta kulttuurimuodolta:

"Mikäli tekniikka saisi tahtona läpi, elokuvat lähetettäisiin radion esikuvan mukaisesti suoraan asuntoihin. Se ohjautuu kohden 'kaupallista systeemiä'. Televisio näyttää tietä kehitykselle, joka helposti voisi saattaa Warnerin veljekset omalta kannaltaan varmasti kiusalliseen kamari-muusikkojen ja kulttuurikonservatiivien asemaan." (Emt., 191.)

Kulttuuriteollisuus, televisio ja tiedotustutkimuksen nousu

Kulttuuriteollisuusteoria kehitettiin aikana, jolloin lehdistö, radio ja elokuva olivat hallitsevina kulttuurimuotoina saavuttaneet USA:ssa lakipisteensä, ja se julkistettiin aikana, jolloin tv, jonka merkityksen Adorno ja Horkheimer jo varhain tiedostivat, otti ensi askeliaan. Mutta näinä vuosina kasvoi myös yleisesti kiinnostus joukkotiedotusvälineiden yhteiskunnallisen roolin tutkimista kohtaan. Syntyikin uusi tieteenala, joka tutki niiden yhteiskunnallisia vaikutuksia ja funktioita. Ilman kriittistä teoriaa tämä tieteenala olisi saanut ehkä toisen hahmon, sillä joukkotiedotusvälineiden tutkimuksen vihki virkaansa ennen muuta Institut für Sozialforschung, joka tuolloin majaili Columbia-yliopistossa. Tämä tapahtui yhteistyössä Paul Lazarsfeldin ja tämän "Radio Research Projectissa" Columbiassa työskentelevien kumppaneiden kanssa. Lazarsfeldilla oli erilaisia yhteyksiä Institut für Sozialforschungiin ja joitakin vuosia moilemmat ryhmät toimivat tiiviissä

yhteistyössä pannen alkuun yhteisiä projekteja. 1938 kutsui Lazarsfeld Adornon Radio Research Projectin musiikkipuolen johtoon. Vaikkei Adornon ja Lazarsfeldin yhteistyö järin hedelmällistä ollutkaan (vrt. Lazarsfeld 1968, 198 ja ed.; Adorno 1969a, 113 ja ed.), kehotti Horkheimer Lazarsfeldia yhteistyöhön **Studies in Philosophy and Social Science** -lehden joukkotiedotuksen erikoisnumeroa laadittaessa.

Kirjoituksessaan "Remarks on Administrative and Critical Research" veti Lazarsfeld rajalinjan palvelututkimuksen ja kriittisen tutkimuksen välille. Edellistä tehdään "jonkin julkisen tai yksityisen hallinnollisen laitoksen palveluksessa", kun taas jälkimmäinen vaatii "tiedotusvälineillämme nykyisessä yhteiskuntajärjestelmässä olevan yleisen roolin" tutkimista siitä riippumatta, palvelleeko tämä näin tai noin muodostuneita tavoitteita (Lazarsfeld 1941, 8 ja seur.). Tämä on suoraan kriittisen teorian käsitys, ja niinpä Lazarsfeld huomauttaakin: "Kriittisen tutkimuksen ideaa on kehitellyt Max Horkheimer monissa tutkimuksissaan", ja lisää vielä: "Kriittisen yhteiskuntatutkimuksen idean esittämisessä hyödynnetyt esimerkit ovat peräisin tri Th.W. Adornon tutkimuksista" (emt.). Lazarsfeld kiinnitti huomiota myös siihen, että Adornon kynästä lähtöisin oleva "populaarimusiikin yhteiskunnallisen merkityksen ja sen todennäköisten vaikutusten tarkastelu" edustaa "tietyyntyyppisen joukkotiedotuksen tähän asti hioutuneinta, kriittisen yhteiskuntatutkimuksen näkökannalta lähtevää erittelyä" (emt., 15). Esimerkkinä palveli myös Löwenthalin viihdeaikakauslehtien elämäkertoja koskeva tutkimus samoin kuin Herta Herzogin tutkimus radion "daytime skectheistä" (tunnetaan paremmin nimellä "saippua-oopperat"), joka julkaistiin

Studies-lehden samassa numerossa. Lazarsfeld kuvasi kriittisen tutkimuksen perustana olevia operaatioita tässä yhteydessä seuraavasti:

"a) Yleisten havaintojen pohjalta esitetään teoria vallitsevista kehityssuunnista kohden 'myynninedistämiskulttuuria'. Vaikka teoriaa koko ajan yhä parannelaan ja vahvistetaan, se otetaan annettuna yksittäisten tutkimusten taustaksi.

b) Yksittäiset tutkimukset mistä tahansa ilmiöstä pyrkivät määrittämään, miten ilmiö ilmaisee vallitsevia kehityssuuntia (kohta a) ja miten se toisaalta vahvistaa niitä.

c) Esiin nostetaan se, miten ihmisen persoonallisuus leimautuu kohdan b seurauksena nykyaikaisessa teollisessa yhteiskunnassa; asiaa tutkitaan sellaisten enemmän tai vähemmän täsmennettyjen ajatusten näkökulmasta kuten mikä vaarantaa ihmisen arvokkuutta, vapautta ja kulttuurisia arvoja ja mikä varjelee niitä.

d) Harkitaan mahdollisia parannuskeinoja." (Emt., 12-13.)

Tämä menettely vastaa suoraan sitä yhteiskuntatutkimuksen menettelytapaa, jonka Horkheimer hahmoteli lehden samassa numerossa (Horkheimer 1941, 121 ja ed.). Lazarsfeldin ja hänen kumppaniensa yhteistyö Horkheimerin ja tämän ryhmän kanssa ei edusta enempää eikä vähempää kuin kriittisen joukkotiedotus- ja massakulttuuritutkimuksen alkuituja USA:ssa. Koska Lazarsfeldia itseään on pidettävä pikemminkin "palvelututkimuksen" kuin "kriittisen tutkimuksen" edustajana, sanoisin, että kummankin puolen kesken oli hedelmällistä yhteistyötä. Lazarsfeld pääsi instituutissa näkemään tiedotusvälineiden ratkaisevat sosiaaliset funktiot nyky-yhteiskunnassa ja kriittisen lähestymistavan välttämättömyyden silloin, kun on tarpeen käsittää tiedotusvälineiden yhteiskunnalliset vaikutuk-

set koko laajuudessaan. Instituutti puolestaan pääsi Lazarsfeldin töistä näkemään empiirisen tutkimuksen ja määrällisten menetelmien hyödyllisyyden. Vaikka Lazarsfeld suuntautui painottuneemmin empiiriseen, määrälliseen tutkimukseen kun taas kriittinen teoria tunsii enemmän vetoa teoreettis-laadulliseen työhön, tunnustivat molemmat ryhmät ne edut, jotka näiden näkökantojen yhdistämisestä kriittiselle tutkimukselle pakostakin koituisivat. Näin toteutettiin - yksittäisten, molemmissa ryhmissä työskentelevien henkilöiden myötävaikutuksella - erilaisia, osaksi urauurtaviakin projekteja.

Sodan jälkeen Lazarsfeld yritti liittää instituutin Columbia-yliopiston sosiologian osastoon; Horkheimer torjui kuitenkin vastaavan tarjouksen ja päätti sen sijaan palata Frankfurtiin (Jay 1976, 261 ja seur.). Kirjoittamiensa kirjojen, tutkimussuunnitelmien ja aikakauslehtiartikkelien ansiosta Lazarsfeld kohosi uuden akateemisen alan, tiedotustutkimuksen, keskeiseksi hahmoksi USA:ssa. Loistavin tuonaikainen yhdysvaltalainen yhteiskuntatieteilijä C. Wright Mills sai vaikutteita sekä näistä töistä että instituutista.

Kirjassaan *The Power Elite* (1956) Mills kiinnitti päähuomionsa tiedotusvälineiden manipulatiiviseen rooliin julkisen mielipiteen luomisessa ja hallitsevan eliitin vallan lujittamisessa. Erittelyssä, joka ennakoii Habermasin *Strukturwandel der Öffentlichkeitia*, hän tutki, miten sellainen "yhteisöistä ja julkisuuksista" rakentuva yhteiskuntajärjestys, jonka puitteissa yksityiset ihmiset osallistuvat poliittiseen ja yhteiskunnalliseen keskusteluun, ratkaisujen etsintään ja toimintaan, muuttuu "massayhteiskunnaksi", jota luonnehtii "julkisuuden muuttuminen massaksi" (emt., 298 ja ed.). Tiedotus-

välineet vaikuttavat tämän "suuren muutoksen" yhteydessä ratkaisevalla tavalla, sillä ne muuttavat "poliittisia mielipiteitä muotoilevien ja näitä muotoiltuja mielipiteitä vastaanottavien lukumääräsuhdetta" (emt.) pienten eliittiryhmien hyväksi - ryhmien, jotka pääsevät tiedotusvälineisiin tai valvovat niitä. Sitäpaitsi tiedotusvälineet harjoittavat yksisuuntaista viestintää, joka ei salli takaisin-kytkentää. Näin syrjäytyy demokraattisen julkisuuden toinen olennainen tuntomerkki. Lisäksi tiedotusvälineet rohkaisevat vain harvoin osallistumaan julkiseen toimintaan. Näin ne pitävät huolta yhteiskunnallisesta passiivisuudesta ja julkisuuden pilkkomisesta privatisoituihin kulutajiin.

Vaikka Lazarsfeld ja Mills omak-suivatkin tietyjä elementtejä kriittisen teorian kehittämistä kulttuuri-teollisuusmallista, he eivät olleet Adornon ja Horkheimerin kanssa ehdottomasti samaa mieltä siinä, että tiedotusvälineiden kautta tapahtuva manipulaatio olisi suoraa ja välitöntä sekä erittäin pysyvää ja vaikutusvoimaista. Lazarsfeldin tutkimus vuoden 1940 presidentinvaa-leista antoi hänelle sysäyksen luoda "kaksivaihemallinsa", joka painotti "henkilökohtaista vaikuttamista" ja "mielipidejohtajuutta". Lazarsfeld arvioi näiden vaikutuksen monissa tapauksissa tiedotusvälineiden vaikutusta suuremmaksi (Lazarsfeld & Berelson & Gaudet 1948). Hän ja hänen tutkijakumppaninsa koettelivat näitä hypoteesejaan ja kehittivät niitä edelleen muissa vaalikäyttäytymistä, kulutuskäyttäytymistä sekä henkilökohtaista ja sosiaalista vaikuttamista koskeneissa tutkimuksissa. "Kahden vaiheen" tutkimusparadigma kuului tiedotustutkimuksen yhden vaikutusvaltaisen koulukunnan normaaliin tietoaarteistoon (Lazarsfeldin mallia on arvostellut mm.

Gitlin 1978).

Pitkäksi aikaa julkaisematta jääneessä artikkelissaan vuodelta 1950 kuvailee Mills osatutkimuksia, jotka tehtiin hänen johdolla Decaturissa (Illinois) Lazarsfeldin ryhmän yleistä mielipidettä koskevaa kokonaistutkimusta varten. Tässä artikkelissaan hän asettuu suurpiirteisesti Lazarsfeldin kannalle: "Viime kädessä mielipiteenmuutoksiin vaikuttavat ihmisten väliset keskustelut enemmän kuin tiedotusvälineiden lukeminen, kuuntelu tai katselu" (Mills 1963, 590). Tämän kirjoittaessaan Mills työskenteli vielä Lazarsfeldin projektissa ja toivoi voivansa muokata henkilökohtaisesti johtamansa Decatur-tutkimuksen aineiston kirjan muodossa julkaistavaksi; aineistosta muokattiin sittemmin teos *Personal Influence* (Lazarsfeld & Katz 1955). Jos kuitenkin tutkitaan Texasin yliopiston Mills-arkistossa olevia Millsin tutkimuseloituksia ja tiivistelmiä, käy ilmi, ettei hän puhunut vain "henkilökohtaisesta vaikuttamisesta" ja "mielipidejohtajista" vaan "ideologiasta", "vääristä tietoisuudesta", "luokkarakenteesta", "luokkatietoisuudesta", poliittisesta manipulaatiosta jne. ja nimenomaan tavalla, joka oli lähempänä instituutin mallia kuin yhä pluralistisemmaksi muuttuvaa Lazarsfeldin mallia. Tältä kannalta oli myös täysin johdonmukaista, että Mills oli pääteoksissaan taipuvainen käyttämään instituutin mallia hyväkseen, vaikka hän toisinaan rajoittikin Lazarsfeldin hengessä teesiä julkisuuden välittömästä ja johdonmukaisesta manipuloitavuudesta.

Edellistä vastaan voitaisiin väittää, että Millsin ja Lazarsfeldin varauksellinen suhtautuminen tiedotusvälineiden vaikutusvoimaa rajattomaksi väittävää teoriaa kohtaan johtuisi ennen muuta heidän kiinnostuksensa keskittymisestä valitsijoihin kohdistuvaan poliittiseen vaikuttamiseen ja

kulutuskäyttäytymiseen. Sitäpaitsi voitaisiin väittää, että tv:n nousu on kumonnut ne heidän epäilynsä, jotka koskivat välineiden väitettyä vaikutusta ajatteluun ja käyttäytymiseen. Vaikka vallitseva akateeminen tutkimus ja palvelututkimus omaksuivatkin paradigmatkseen Lazarsfeldin pluralistisen "kaksivaihemallin", omaksui kriittinen tutkimus pitkälti kriittisen teorian ja Millsin 50-luvun pääteosten radikaalimmat asettamukset.

Adorno itse avusti tätä debattia suuntaanäyttävällä artikkelilla: "How to Look at Television", joka julkaisiin ensi kerran 1954 ja on sen jälkeen kuulunut populaarikulttuurija tiedotustutkimusta koskevien antologioiden vakioaineistoon (Adorno 1957). Tämä hohdokas tutkimus soveltaa kriittisen teorian ja psykoanalyysin kategorioita televisioon käsitteellistäkseen "nykyisen tv:n ja sen kuvamaailman olemuksen" (emt., 474), Adorno avaa pelin hylkäämällä "yleisötutkimuksen lähestymistavan" televisiotutkimuksessa:

"Television vaikutuksen ei pystytä saamaan riittävää otetta menestymisen ja epäonnistumisen, pitämisen ja torjumisen, hyväksymisen ja paheksumisen pohjalta. Pikemminkin tulisi käyttää syvyytpsykologisia kategorioita ja olemassaolevaa tietoa joukkotiedotusvälineistä sekä yrittää niiden avulla kiteyttää joukko teoreettisia käsitteitä, joilla tv:n mahdollista vaikutusta - vaikutusta katsojan persoonallisuuden eri kerrostumiin - voitaisiin tutkia. Näyttää ajankohtaiselta tutkia järjestelmällisesti tv-aineistolle tyypillisiä sosiaalipsykologisia ärsykeitä sekä kuvailevalla että psykodynaamisella tasolla, eritellä niiden ennakkoehjoja samoin kuin niiden kokonaisrakennetta ja arvioida niiden todennäköisiä seurauksia." (Emt., 474.)

Adornon erittelyn keskipisteeseen nousevat televisiosovinnaisuuksien

ja -stereotyyppien standardoiminen, ennustettavuus ja toistuminen:

"Tämä jäykkä institutionalisoituminen tekee modernista massakulttuurista psykologisen kontrollin välineen, jollaisesta ei aiemmin ole osattu edes uneksia. Nykyaikaisen massakulttuurin toistuvuus, yhdenmukaisuus ja alituinen läsnäolo ovat johtamassa automaattisiksi käyviin reaktioihin sekä heikentämässä yksilöiden vastustuskykyä." (Emt., 476.)

Siirryttäessä ohjattuun yhteiskuntaan - tämä on Adornon teesi - massakulttuuri tekee arvottomaksi vanhemmissa kulttuurimuodoissa yhä vallitsevan sisäistyneisyyden, sisäiset sielulliset ristiriidat, ja edistää laumasieluisuutta, ulkoa päin tapahtuvaa ohjaamista ja ulossuuntautuneisuutta. Kulttuuriteollisuus myötävaikuttaa tähän asioiden kulkuun karkoittamalla jännitteet ja ratkaisemattomat ristiriidat kulttuurista ja saattamalla "sisäänpäinkääntyneisyyden" naurun-alaiseksi, samalla kun se järjestää juhliä hyvinsopeutuneiden tai osaansa tyytyvien luonteiden onnellisen laumasieluisuuden kunniaksi. Samojen arvojen ja viestien herkeämätön toisto alkaa kaikua yhä autoritaarisemmalta ja vaikuttaa kuin "nurinkäännetty psykoanalyysi" (emt., 480). Adornon käsityksen mukaan "populaarikulttuurin" luomukset paljastaisivat "monikerroksisen rakenteen". Ne olisivat "syvyyspsykologisen lähestymistavan" tarpeessa "johtuen erilaisista, päällekkäin menevistä merkityskerrostumista, jotka kaikki ovat tuottamassa vaikutuksia" (emt., 478). Nämä yhdessä vaikuttavat merkityskerrostumat "kanavoivat yleisöreaktioita" manipuloimalla alitajuisten viettien ja toiveiden ohella myös tietoisia vakaumuksia ja pyrkimyksiä ja näin vangitsemalla kulluttajan niin täysin kuin mahdollista "jotta tämä tulisi psykodynaamisesti

alttiiksi lasketuille vaikutuksille" (emt., 480). Psykoanalyysin pyrkiessä purkamaan toistamispakkoja, torjuntamekanismeja, infantiilia taantumista ja jäykkää käyttäytymistä kulttuuriteollisuus puolestaan edistää juuri näitä luonteenpiirteitä. Se tekee näin toistamalla jatkuvasti samoja kaavoja, stereotyyppioita ja viestejä ja saattamalla yleisön nöyrytymään yhteiskunnallisten sovinnaisuuksien alaiseksi siten, että se osoittaa tallatulta polulta poikkeamisen epämieluisat seuraukset. Kääntäen valistuksen psykoanalyttisen päämäärän vastakohdakseen kulttuuriteollisuus manipuloi uhrejaan tuntemalla heihin ajanvietteen ja viihdykkeen salakaavun alla symboleja, kätkeytyjä viestejä ja ideologiaa.

Parissa yhdysvaltalaisia 50-luvun tv-ohjelmia koskevassa tutkimuksessaan paljastaa Adorno etevällä tavalla tiedostamattomat viestit. Tällöin hän näyttää, miten hallitsevat kaavat, stereotyyppit ja "pseudorealismi" muotoilevat etukäteen yleisön odotuksia ja asennemalleja. Kulttuurisemiologian erästä keskeistä oivallusta ennakkoiden Adorno osoittaa, miten "populaarikulttuuri" koodaa "signaaleja" ja käyttää niitä yleisöreaktioiden manipulointiin. Hän panee ajattelemaan, että tv-tuotannon liukuhihnamainen prosessi pakottaa stereotyyppiin, ja viittaa tämän vahingollisiin seurauksiin yksilön tietoisuuden kannalta:

"Mitä kivettyneemmiksi ja esineistyneemmiksi stereotyyppit kulttuuriteollisuuden nykyisessä tilassa tulevat, sen epätodennäköisempää on, että ihmiset antaisivat kokemusten muuttua kerran omaksumiaan ajatuksia. Mitä läpinäkymättömämmäksi ja mutkikkaammaksi nykyaikainen elämänmeno käy, sitä epätoivoisemmin ihmiset yrittävät tarttua kliseisiin, jotka näyttävät tuovan järjestystä muuten käsittämättömäksi jäävään. Tällä tavoin ihmisiltä on vaarassa kadota totuudelli-

nen näkemys todellisuudesta. Heidän kokemiskykynsä typistyy siksi, että he pitävät jatkuvasti ruusunpunaisia silmä-laseja nenällään." (Emt., 484.)

Erich Fromm, Leo Löwenthal ja Herbert Marcuse popularisoivat teoksissaan kultuuriteollisuuden käsitteen sekä sen painon, jonka kriittinen teoria jo oli antanut tiedotusvälineille ja populaarikulttuurille nyky-yhteiskunnassa. Tätä kautta nämä seikat siirtyivät myös yhteiskuntateoriaan. Fromm alleviivasi tiedotusvälineiden merkitystä passiivis-vastaanottavan luonnerakenteen muotoutumisessa (Fromm 1955) ja Löwenthal kehitteli populaarikulttuurin historiallis-kriittistä erittelyä (Löwenthal 1961). Mutta ratkaisevimmin kriittisen teorian massakulttuuri- ja joukkotiedotusmallin propagoimista USA:ssa ja Länsi-Euroopassa lienevät edesauttaneet nimenomaan Herbert Marcusen teokset. Teoksessaan *Eros and Civilization* kuvaa Marcuse (1969a) prosessia, jonka kautta seksuaaliset ja aggressiiviset vaistot kesytetään ja pannaan palvelemaan yhteiskunnallisesti välttämätöntä mutta epämiellyttävää työtä. Adornoa seuraten hän painottaa tietoisuuden ja vaistojen manipuloimista, joka saattaa yksilön sopeutumaan vallitsevaan yhteiskuntaan - prosessi, jonka sujumisesta joukkotiedotus ja massakulttuuri merkittävässä määrin huolehtivat. Uskollisena instituutin sosialisatiomallille panee Marcuse merkille perheen rappion hallitsevana sosialisatiolaitoksena ja tiedotusvälineiden nousun:

"Viettien tukahduttava muokkaus näyttää olevan kollektiivista ja vaikuttaa siltä, että minää on ennen aikojaan sosiaalis-tamassa kokonainen perheen ulkopuolisten laitosten ja niiden edustajien järjestelmä. Jo ennen kouluikää jengit, radio ja tv antavat esikuvan yhtäläisen käyttäytymi-

sen ja kapinoinnin perusmuodoille; näistä muodoista poikkeamisesta ei rangaista niinkään perheen piirissä kuin sen ulkopuolella ja sen vastaisesti. Asiantuntijat tiedotusvälineissä välittävät tarvittavat arvot; he tarjoavat täydellisen valmen-nuksen tehokkuudessa, kovuudessa, per-soonallisuudessa, haaveissa ja romantiikassa. Tämän kasvatuksen kanssa perhe ei enää pysty kilpailemaan." (Emt., 79.)

Marcusen mukaan tiedotusvälineet muotoilevat ajattelua ja käyttäytymistä välittömästi. Ne kehittyvät hallitseviksi sosialisatiolaitoksiksi. Perhe menettää asemansa ensisijaisena sosialisatiolaitoksena - rooli, joka sillä vielä on Freudin ja yhdysvaltalaisen yhteiskuntatieteen mukaan. Yksilö joutuu välittömästi yhteiskunnallisten sosialisatiolaitosten alaiseksi. Seurauksena on yksilön itsenäisyyden rappeutuminen sekä sielun ja vaistojen manipulaatio joukkotiedotuksen kautta.

Myös myöhemmissä pääteoksissaan Marcuse painotti manipuloivia vaikutuksia ja myötävaikuttii siihen, että 60-luvulla uusvasemmisto ja muut omaksuivat tiedotusvälineiden ns. "manipulaatioteorian". Niinpä hän kirjoitti *Yksilöteoriassa ihmises-*sä, että kaupallisen radion ja tv:n onttous vahvistavat hänen erittelyjään, jotka koskevat yksilön raptiota sekä aidon kulttuurin ja vastustavan ajattelun tuhoutumista "kehittyneissä teollisuusyhteiskunnissa". Kaikkiällä tässä kirjassaan hän katsoo, että välineillä on oleellinen merkitys "yhteiskunnallisen kontrollin uusina muotoina", jotka tuottavat kehittyneen kapitalismin kitkattomalle uusintamiselle välttämättömiä "väriä tarpeita" ja yksilöteoriat ja käyttäytymismalleja. Kirjan lopussa olevassa oudon viehättävässä jaksossa Marcuse tiivistää teesinsä lopulta seuraavasti:

"Pelkkä kaikkien mainosten ja kaikkien indoktrinoivien tiedotus- ja viihdytysvälineiden puuttuminen pudottaisi yksilön tyhjiöön, jossa hänellä olisi tilaisuus mieltä, ihmetellä ja ajatella, oppia tuntemaan itsensä (tai pikemminkin senhetkisen itsensä vastakohta) ja yhteiskuntansa. Kun häneltä olisi riistetty hänen väärät isänsä, johtajansa, ystävänsä ja edustajansa, hänen olisi opetettava aakkosensa uudelleen. Mutta ne sanat ja lauseet, jotka hän sitten muodostaisi, saattaisivat osoittautua hyvin erilaisiksi; ja samoin saattaisi käydä hänen toiveilleen ja peloilleen. ... Television ja muiden vastaavien tiedotusvälineiden toiminnan lakkaaminen saattaisi panna alulle sen mitä kapitalismin sisäiset ristiriidat eivät ole saaneet aikaan: järjestelmän hajoamisen." (Marcuse 1969b, 251-252.)

Tämä jakso sisältää erilaisia otaksimia: 1) tiedotusvälineet ovat sitä yhteiskunnallista kittiä, joka pitää järjestelmää koossa; 2) ne ovat kaikkivoipia ja manipulatiivisia ja palvelevat välittömästi kehittyneen kapitalismin vakiinnuttamis- ja uusintamisintressejä ja 3) jos niiden toiminta lakkautettaisiin (kumouksen avullako?), kehittynyt kapitalismi hajoaisi ja ihmiset pystyisivät lopultakin löytämään todet tarpeensa ja etunsa ja saavuttamaan sitten vapautensa.

Vasemmistolaiset kriitikot kuten Enzensberger arvostelivat 70-luvulla manipulaatioteesiä ja olivat - täysin oikein, kuten olen toisaalla osoittanut - sitä mieltä, että radikaalien pitäisi yrittää hyödyntää tiedotusvälineitä yhteiskunnallisen muutoksen aikaansaamiseksi, mikä tapahtuisi käyttämällä edistyneimpiä tuotantomuotoja valistuksen, yhteiskuntakritiikin, liikekannallepanon ja taistelun välineinä (vrt. Enzensberger 1964; Kellner 1979). Enzensbergerin Brechtiiin ja Benjaminiin nojautuva tiedotusvälineteoria kumpusi radikaalin yhteiskuntateorian piiristä ja oli instituutin tiedotusväline-

teoriaan kohdistuva olennainen haaste. Se hedelmöitti antoisaa keskustelua, joka koski tiedotusvälineiden roolia nyky-yhteiskunnassa sekä niiden mahdollista käyttöä emansipatorisiin ja edistyksellisiin tarkoituksiin.

Kriittisen teorian toteuttama joukkotiedotuksen erittely saattoi matkaan "kriittisenä tiedotustutkimuksena" tunnetun suuntauksen. Adorno vaikutti välittömästi George Gerbnerin töihin. Gerbner, josta sittemmin tuli Annenberg School of Journalismin johtaja sekä *Journal of Communication* -lehden julkaisija, oli avustanut Adornoa tämän kootessa tietoja tv-artikkeliaan varten. Gerbner kutsui tv:tä "teollisen järjestyksen keskeiseksi kulttuuriseksi käsivarreksi" (Gerbner & Gross 1976, 175). Hän on väittänyt tv:n syrjäyttäneen uskonnon hallitsevien kulttuuristen myyttien ja symbolien päälähteenä. Hänen mukaansa tv-rituaalit pyhittävät nämä myytit ja symbolit (emt., 173).

Gerbner käynnisti "kulttuuri-indikaattoritutkimuksen", jonka tehtävänä on selvittää hallitsevat kuvat, symbolit ja viestijärjestelmät. Eri artikkeleissa hän ja hänen työtoverinsa erittelivät väkivallan, "lain ja järjestyksen", vanhusten, mielisairaiden ja työtätekevien luokkien esittämistä tv:ssä. Hänen lähestymistapansa sitoi Lazarsfeldin määrälliset menetelmät yhteen adorno-maisen kulttuurikritiikin kanssa. Näiden molempien tavoin hän ja hänen koulukuntansa keskittyivät tv:n yhteiskunnallisiin rooleihin ja funktioihin yhdysvaltalaisessa yhteiskunnassa. Jo yli kymmenen vuoden ajan on hänen ryhmänsä seurannut sitä, miten usein väkivaltaa tv:ssä esitetään. Tehdyistä tutkimuksista käy ilmi, että väkivallan esittäminen tv:ssä lisää ennen muuta ihmisten pelokkuutta, mikä tekee heistä

alttiita manipulaatiolle, jota harjoitetaan konservatiivista "rauha ja järjestys"-vetoomusta hyväksikäyttäen (emt.).

Muita sellaisia yhdysvaltalaisen radion kriitikoita, joiden teorat ovat lähellä kulttuuriteollisuuden mallia, ovat historioitsija Erik Barnouw sekä tiedotustutkijat Dallas Smythe ja Herbert Schiller. Nämä joukkotiedotuskriitikot ovat rakentaneet tutkimuksensa - toisin kuin Institut für Sozialforschung - radion historian (Barnouw 1966, 1968, 1970, 1977) ja sen poliittisen talouden (Schiller 1971, 1973, 1976; Smythe 1977) varaan. Niinpä Smythe arvostelee instituutin teorioita suoraan ideologiakritiikin liiallisesta painottamisesta ja vaatii:

"Historiallisen materialistin ensimmäisen joukkotiedotusjärjestelmiä koskevan kysymyksen täytyy kuulua: mitä pääoman taloudellisia funktioita ne täyttävät? Hän yrittää käsittää joukkotiedotuksen roolin kapitalististen tuotantosuhteiden uusintamisessa." (Smythe 1977, 1.)

Smythen mukaan tiedotusvälineet hankkivat yleisöjä mainostajille. Niiden ratkaiseva funktio on "kysynnästä huolehtiminen". Tässä mielessä "yleisö" on joukkotiedotuksen tuottama "tavara". Joukkotiedotusjärjestelmät täyttävät ratkaisevaa yhteiskunnallista funktioita, nimitäin menekkipespektiivillä katsojakkunnan tuottamisfunktiota. Nämä katsojat kasvatetaan kulutussuuntautuneen ideologian avulla kuluttajiksi ja heitä kontrolloidaan tällaisina (emt., 4 ja ed., 19 ja ed.). Tästä syystä Smythe varoo painottamasta ideologiaa ja kulttuuria liiaksi niin kuin Frankfurtin koulu ja muut "läntiset marxistit", jotka eivät erit-

tele tarpeeksi välineiden poliittista taloutta tuotanto- ja jakelujärjestelmänä eivätkä huomaa välineiden ratkaisevaa yhteiskunnallis-taloudellista roolia "kysynnästä huolehtijoina".

Kriittinen tiedotustutkimus painotti siis historiallisia, empiirisiä ja taloudellisia seikkoja selvemmin kuin mitä instituutin töissä tapahtui. Vaikka instituutti auttoi "kriittistä tiedotustutkimusta" pääsemään matkaan, oli hallitseva paradigma silti Lazarsfeldin enemmän "palvelututkimukseen" painottuva, määrällinen ja empiirinen lähestymistapa (Gitlin 1978). Eli vaikka instituutti antoikin joukkotiedotuskritiikin ensimmäisen mallin ja vaikka se myötävaikuttikin siihen, että joukkotiedotuksen roolin tarkastelu kohosi kriittisen yhteiskuntatieteen keskipisteeseen, se ei varsinaisesti antanut leimaa edes kriittisimpien joukkotiedotustutkimusten suuntautumiselle. Näiden tutkimusten näkökanalta instituutin lähestymistapa oli liian teoreettinen eikä riittävästi radioteollisuuden poliittisen talouden historiallis-kokemusperäiseen erittelyyn ja tarkasteluun ankkuroitunut. Sitä vastoin "populaarikulttuuria" koskeviin kriittisiin tutkimuksiin instituutti vaikutti aivan välittömästitkin.

Kulttuuriteollisuus ja kiista populaarikulttuurista

Ensimmäinen suuri "populaarikulttuurin" antologia USA:ssa, *Mass Culture* (Rosenberg & White 1957), käynnisti jatkuvan keskustelun populaarikulttuurista. Antologia sisälsi Adornon, Löwenthalin, Kracauerin ja Lazarsfeldin kirjoituksia samoin kuin useita muita kriittisestä teoriasta vaikutteita saaneita tutkimuksia. Toinen toimittajista, Bernard Rosenberg, hyökkäsi "massakulttuu-

ria" vastaan sanoin, jotka tuovat mieleen Adornon ja Horkheimerin, kun taas toinen, David Manning White, puolusti massakulttuuria kansankulttuurina, kulttuurina joka sopii demokraattiseen yhteiskuntaan, johon se on paljolti myötävaikuttanut. White katsoi, että sen merkitys kasvaa yhä tulevaisuudessa.

Tekstikokoelma syytti rajun, yhä edelleen kestävän kiistan "populaarikulttuurin" olemuksesta ja seurauksista. Yksi populaarikulttuurin pääpuolustajista, Edward Shils, leimasi kiintoisasti sekä Dwight Macdonaldin (1944, 1957) että Horkheimerin piirin "marxilaisiksi sosialis-teiksi", jotka johtivat hävitysretkeä massakulttuuria vastaan. Hän väitti, että marxilaisten toiveiden valuminen hiekkaan oli antanut näille radikaaleille aiheen raivokkaisiin hyökkäyksiin massakulttuuria kohtaan, jota he syyttivät siitä että se oli harhauttanut proletariaatin vallankumouksellisesta kutsumuksestaan. Samalla hän antoi ymmärtää, että "amerikanvastaiset eurooppalaiset älyköt" olivat pullollaan perusteetonta tavalliseen kansaan kohdistuvaa halveksuntaa ja etteivät he ymmärtäneet sen enempää sitä kulttuuria kuin sitä kansaa tai yhteiskuntaakaan, jota he niin kiivaasti arvostelivat:

"Mikäli otetaan vakavasti massakulttuurin tulkinnan kaksi keskeistä lähdettä, nimittäin prof. Horkheimerin johtama Frankfurtin Institut für Sozialforschung ja hra Macdonaldin Politics-lehti, päädytään uskomaan että radiota seuraava, elokuvissa käyvä ja televisiota katsova taval-linen kansalainen ei enää olekaan menneiltä ajoilta tuttu l'homme moyen sensuel. Hän onkin jotain maailmanhistoriallisesti uutta. Hän on 'privatisoitunut ja atomisoitunut subjekti', joka on täysin vailla uskonnollisia vakaumuksia, vailla yksityiselämää, vailla perhettä, joka ei hänelle myöskään mitään merkitse; hän

on standardisoitu, pelkojen riepottelema, alituisesti 'kiihtyneen' levottomuuden tilassa, hänen elämänsä on 'merkityksistä tyhjentynttä' ja 'trivialisoitunutta', 'menneisyydestään, yhteisöstään ja luultavasti itsestään vieraantunutta', tyhmitettyä ja brutalisoitua." (Shils 1957, 596 ja seur.)

Tälle kuvalle massakulttuurin uhreista löytyy Shilsin mukaan analogia saksalaisen romantiikan elitistisistä ja marxilaisista hyökkäyksistä teollistumista vastaan. Hän on vakuuttunut siitä, että kaikki arvostelijat ovat "ideologeja, jotka halveksivat ihmistä sellaisena kuin tämä on" ja että heidän arvosteluun ruokkii yhtäältä "pettymys, joka johtui siitä että he olivat sitoutuneet inhimillisen täydellisyysmahdottomaan ihanteeseen, ja toisaalta inho, jota he tunsivat omaa yhteiskuntaansa kohtaan samoin kuin ihmistä kohtaan sellaisena kuin tämä on" (emt., 598, 606). Sanalla sanoen heidän kritiikkinsä on "epärealistista"; "oikeudenmukaisesti ajattelevien ja arvostelukykyisten ihmisten" on torjuttava se (emt.).

Instituutti ei koskaan ottanut suoraa kantaa Shilsin näkemyksiin, vaikka Adorno kirjoittikin: "Mutta porvari on suvaitsevainen. Hänen rakkautensa ihmisiin sellaisina kuin nämä ovat kumpuaa vihasta oikeita ihmisiä kohtaan" (Adorno 1951, 20). Kriittinen teoria pysyi kannassaan, että ihmisten ottaminen "sellaisina kuin he ovat" ja "realistinen" status quon hyväksyminen tekevät mahdottomaksi ihmisenä olemisen korkeamman muodon ja paremman yhteiskunnan ajattelemisen. Samoin kriittinen teoria vastusti "populaarikulttuurin" kritiikitöntä hyväksymistä ja ihannointia, koska tämä edistäisi kritiikitöntä, myötäsukuista asennoitumista vallitsevaan yhteiskuntaan. Populaarikulttuurin kritiikki oli insti-

tuutin mielestä olennainen osa yhteiskuntakritiikkiä. Oltiin vakuuttuneita siitä, että luopuminen tästä tehtävästä - tapahtuipa tämä sitten populaarikulttuuria ihannoimalla tai sitä aliarvioimalla - yksinkertaisesti lisäisi vallitsevan yhteiskunnan valtaa.

Shilsin hyökkäys, joka ajoittui McCarthyn aikakauteen, kutsui näyttämölle kylmän sodan antikommunismiin "populaarikulttuurin" kritikoita vastaan. Silti hänen kritiikitön massakulttuurin puolustuksensa ei jäänyt vaille ristiriitaisuutta. 60- ja 70-luvuilla kriittinen teoria - luultavasti ensimmäistä kertaa USA:ssa - saavutti laajaa vastakaikua. Esiin tulvahti useita radikaaleja populaarikulttuurin kritiikkejä, jotka ilmiselvästi olivat saaneet vaikutteita instituutin massakulttuuri- ja joukkotiedotusteorioista (Jewett & Lawrence 1977; Real 1977 sekä aikakauslehdet *Telos*, *New German Critique*, *Theory and Society*). Mutta myöskään instituutin massakulttuuriteorian - Enzensbergerin frankfurtilaisten tiedotusvälineteoriaan kohdistamaan verrattavissa olevaa - arvostelua ei ole puuttunut. Kriitikot viittaavat siihen, että kriittisen teorian erittelyt muistuttavat konservatiivista massakulttuurikritiikkiä, ja he tuomitsevat instituutin kulttuurisen elitismien (Swingewood 1977). Kriittinen teoria on siis yhä joukkotiedotusta ja massakulttuuria koskevan keskustelun keskipisteessä.

"Kulttuuriteollisuusteoria": arviointia ja kritiikkiä

Kriittisen teorian käsialaa oleva kulttuuriteollisuuden erittely tuo tiedotus- ja populaarikulttuurin välineet esiin hyvin painokkaasti yhteiskunnallisen kontrollin manipulaatiovälineinä. Monet tendenssit, sellaisina kuin kriittinen teoria ne 30-

ja 40-luvun Yhdysvalloissa huomasi, ovat seuraavina vuosikymmeninä kehittyneet huolestuttavalla tavalla. Tähän päivään mennessä ei yksikään tiedotusvälineteoria vedä läpituken- vuuden, muotoilun loisteliaisuuden sekä provokatiivisten oivallusten osalta vertoja klassiselle kulttuuriteollisuusteorialle. Tästä huolimatta tähän teoriaan sisältyy melkomoisia ongelmia, jotka kriittisen viestintä- ja kulttuuriteorian on ratkaistava.

Ensinnäkin on kyseenalaista, onko "se" järjestelmä, josta kriittinen teoria puhuu, niin monoliittinen ja manipulatiivisesti vaikutusvoimainen kuin teoria otaksuu. Adorno ja Horkheimer tosin väittävät: "Jo yksilön tietoisuuden harjoittama kontrolli tukahduttaa jokaisen sellaisen tarpeen, joka voisi esim. välttää keskitetyn kontrollin", ja he kuvaavat kulttuuriteollisuutta "herraksi", "skematismien" perusosaksi ja toimijaksi, joka saattaa kulttuurin, politiikan ja arkielämän "häikäilemättömäksi ykseydeksi" (Adorno & Horkheimer 1947, 146, 149, 147). Mutta tässä erittelyssä ei huomata tietoisuuden, politiikan eikä arjen ristiriitoja, ei myöskään yhteiskunnan eikä yksilön kriisejä, jotka kaivavat maata tämän oletetun ykseyden ja säröttömän integraation alta. Teesi tiedotusvälineiden ehdottomasta manipulatiivisesta vallasta vihjaa "massapetokseen" vailla vertaa ja olettaa, että ihmiset ovat kulttuuriteollisuuden ja sen järjestelmän tyyten alistamia ja sen täydelleen kontrolloimia. Tämän implikoima käsitys ihmisluonnosta on kyseenalainen, koska se kiistää tietoisuuden suhteellisen itsenäisyyden sekä kyvyn kieltäytymiseen, kritiikkiin ja muuttavaan käytäntöön. Tällainen teoria "tietoisuuden kontrolloimisesta" ja "tiedotusvälineiden harjoittamasta indoktrinaatiosta" ei riitä selittämään kehittyntä kapitalismia vastaan suun-

tautuvia kamppailuja eikä se pysty myöskään selittämään sitä "legitiimaatiokriisiä", joka jyrää maata ideologisen yksimielisyyden ja yhteiskunnallisen integraation alta (Habermas 1973).

Edelleen teesi monoliittisesta manipulaatiosta ei ota huomioon sitä tosiseikkaa, että ihmiset ja sosiaaliryhmät tulkitsevat tiedotusvälineiden sanomia ja reagoivat niihin eri tavoin. Se ei osoita myöskään sitä, miten eri tavoin ihmiset käyttävät välineitä ja kulttuuria hyväkseen. Frankfurtin koulun malliin ei sisälly dekodeausteoriaa, joka kuvaisi, miten yksilöt dekodeavat välineiden viestejä käsitteellisen kehikkonsa, yhteiskunnallisen kokemuksensa ja omien etujensa mukaisesti. Teoria ei myöskään ole selvillä välineen viestin koodauksen ja sen yleisön keskuudessa tapahtuvan dekodeauksen mahdollisesta ristiriidasta, joskin Adorno yhdessä viimeisimmistä esseistään (Adorno 1969b) myöhästyneenä myöntää, ettei yleisö ehkä olekaan totaalisen manipulaation kohteena. Tässä yhteydessä hän puhuu "kahdentuneesta tietoisuudesta", joka ottaa välinespektaakkelia vastaan passiivisesti samalla kun se, ainakin monasti, äkkää sen tarkoitukset ja torjuu sen.

Toiseksi on pantava kyseenalaiseksi se kriittisen teorian olettamus, että kulttuuriteollisuus uusintaa pelkästään toistavasti ja monoliittisella, yksilotteisella tavalla vallitsevan yhteiskunnan ideologioita. Adorno ja Horkheimer väittävät, että kulttuuriteollisuutta luonnehtii jatkuva "aina saman uusintaminen" ja jyrkkä "uuden poissulkeminen" (Adorno & Horkheimer 1947, 160). Omat tutkimukseni, jotka koskevat tv-ohjelmien muotoja ja sisältöä menneiden kymmenen vuoden aikana, osoittavat kuitenkin, että viime

aikoina tv on toki heijastellut yhteiskunnan muutosta ja tarjonnut uusia kuvia, teemoja ja muotoja, jotka vastaavat yhteiskunnan ja ihmisten elämän muutosta (Kellner 1981). Joskin "populaarikulttuuri" usein laahautuu yhteiskunnallisen muutoksen perässä, on sen - jotta se saavuttaisi joukkoyleisön - otettava huomioon tämän yleisön kokemukset ja intressit. Sosiaalisten ongelmien ja yhteiskuntamuutoksen pitäessä ihmiset toimeliaina on populaarikulttuurin tartuttava näihin kokemuksiin pitääkseen sen yleisön mielenkiinnon yllä, josta kulttuuriteollisuuden voitot ja elossapysyminen ovat kiinni. Tästä syystä kulttuuriteollisuuden sisällöt ja muodot muuttuvat niin suuressa määrin, ettei klassinen kriittinen teoria pysty sitä kuvittelemaan.

Kolmanneksi Adornon ja Horkheimerin teoria on täysin epähistoriallinen, mikä ehkä heijastaa "Adornon salaista vihamielisyyttä historiaa kohtaan" (Mayer, lain. Huysenin 1975, 3 mukaan). Frankfurtilainen kulttuuriteollisuusmalli yleistää Weimarin ajan, fasismin ja New Dealin aikaisen USA:n kokemukset mitään eroa tekemättä eikä paneudu kulttuuriteollisuuden erityisyyksiin eri kehittyneissä kapitalistisissa yhteiskunnissa. Naulatessaan kulttuuriteollisuuden dynamiikan kiinni kasvavan yhteiskunnallisen herruuden dialektiikkaan, joka on sen mukaan seurausta valistuksen ja teknologisen rationaliteetin voitosta, kadottaa klassinen kriittinen teoria silmistään ne erityiset historialliset tunnusmerkit, jotka johtivat Weimarissa ja natsi-Saksassa, USA:ssa ja Neuvostoliitossa aivan erilaiseen kulttuuriteollisuuteen. Uuden kulttuuria ja joukkotiedotusta koskevan kriittisen teorian tulisikin siksi pyrkiä siihen historialliseen eriyttämiseen, joka klassisesta kriittisestä teoriasta

uupui.

Työssään **Strukturwandel der Öffentlichkeit** (1962) seuraa Habermas tätä johtotähteä. Kirja sisältää historiallisesti suuntautuneen erittelyn, joka kohdistuu siirtymiseen liberaalin kapitalismin sellaisesta muodosta, jossa vallitsi demokraattinen julkisuus - so. jossa "yleinen mielipide" muodostui keskustelun ja konsensuksen kautta ja jossa kulttuurisesti sivistynyt yleisö keskusteli kriittisesti kulttuurin aikaansaannoksista - monopolikapitalismin muotoon, jossa yleinen mielipide muodostuu tiedotusvälineiden kautta ja jossa kulttuuriteollisuuden tuotteiden vastaanottajat kuluttavat kulttuuria passiivisesti. Habermasin erittely tarjoaa teorian julkisuudesta, joka välittää valtion ja kansalaisyhteiskunnan välillä. Samalla hän luonnostelee normatiivisen kulttuurikäsitteen ja - myöhemmissä teoksissaan - viestintäkäsitteen, jotka voivat palvella kehittyneen kapitalismin instituutioiden ja käytäntöjen kritiikkiä. Habermas tarjoaakin edeltäjiään täsmällisemmän ja historiallis-empirisesti perustellumman erittelyn kansalaisyhteiskunnasta, käytännöllisemmin suuntautuneen teorian, joka voisi auttaa määrittämään sitä, mistä instituutioista ja käytännöistä on odotettavissa herruudesta vapaata ja ei-manipulatiivista viestintää yksilöllisempien, sosiaalisempien ja inhimillisempien ihmisten luomiseksi.

Habermasin teoria porvarillisen julkisuuden rappeutumisesta monopolikapitalismissa muistuttaa silti osaksi Adornon ja Horkheimerin kulttuuriteollisuuserittelyä. Molemmissa teorioissa tiedotusvälineet oletetaan valtion ja jättikonsernien käsissä oleviksi manipulaatiovälineiksi. Kummatkin olettavat, että yhä privatisoidumpi, passiivisempi ja manipuloidumpi yleisö on yhteis-

kunnallisen kontrollin kohteena. Adorno ja Horkheimer - ja Habermas ainakin varhaiskirjoituksissaan - lähtevät siitä otaksumasta, että tiedotusvälineiden pääfunktio on hallitsevien ideologioiden uusintaminen. He ovat taipuvaisia käsittämään välineet ensi sijassa manipulaatiovälineiksi. Vaikka tämä lähestymistapa onkin omiaan käsitteellistämään tiedotusvälineiden funktiot kehittyneessä kapitalismissa, se ei anna mitään erityisen käyttökelpoista kulttuurin erittely- ja tulkintaohjelmaa "populaarikulttuurin" tarkastelunsa. Adornon ja Horkheimerin mukaan kulttuuriteollisuuden tuotokset eivät ole minkään huomion arvoisia. Adorno kirjoittaa **Minima Moraliassa**: "Kaikesta valppaudestani huolimatta poistun elokuvista kerta kerralta yhä tyhempänä ja huonompana" (Adorno 1951, 21). Tällainen ehdottoman halveksiva, mahtipontis-ylimielinen asenne on vuorenvarmasti kykenemätön käsittämään, mitä mielihyvää populaarikulttuuri tosiasiallisesti tarjoaa ja mitä tarpeita se tyydyttää tapahtuipa tämä sitten miten vääristyneesti tahansa. Sitäpaitsi se ei huomaa niitä populaarikulttuurin utooppisia, vastustavia momenteja, jotka potentiaalisesti edistävät kriittistä ajattelua (vrt. Kellner 1979). Adorno ja Horkheimer tarjoavatkin harvoin perusteellisempia populaarikulttuurin aikaansaannoksia koskevia tarkasteluja. Adornon harvat konkreettiset esimerkit paljastavat vain tuollaisten teosten ideologian mutta jättävät erittelemättä niiden ristiriidat, niiden kriittiset tai vastustavat puolet tai niiden kyvyn herättää kriittisiä reaktioita.

Paitsi että klassisen kriittisen teorian kulttuurimallista puuttuu teoria "populaarikulttuurin" potentiaalisista vapauttavista puolista, siitä puuttuu myös teoria tiedotusvälinei-

den emansipatorisista käyttötavoista. Se ei sisällä mitään kulttuurivallankumouksen strategiaa kuten Brectin, Benjaminin ja Enzensbergerin teorit. Samaten joutuu turhaan etsimään tiedotusvälinepolitiikkaa, jonka avulla Adornon ja Horkheimerin kuvailemat vahingolliset seuraukset olisivat voitettavissa. Ongelma johuu osaksi siitä, että esim. Adorno asettaa oman aitoa kulttuuria koskevan käsitteensä negaationa ja riitasointuna - tämän hän omaksuu avantgarden mestareilta kuten Schönbergiltä, Kafkalta ja Becketiltä - jäykästi massakulttuurin kanssa vastakkain. Adornon mielestä aito taide kieltää vallitsevan todellisuuden, kieltäytyy käyttämästä sen kieltä, muotoja ja ideologiaa ja protestoi näin sitä maailmaa vastaan, jota kulttuuriteollisuus uusintaa ja täten ihannoii. Adornon mukaan aito taide pelastaa itsenäisyytensä vetäytymällä korkeampaan todellisuuteen, joka on säilyttänyt lupauksen vapautuksesta. Tämä radikaali eronteko "aidon taiteen" ja kulttuuriteollisuuden välillä tekee emansipatorisen taiteen populaarikulttuurin puitteissa mahdottomaksi. Siten klassiselta kriittiseltä teorialta puuttuvat kaikki yhteydet populaaritaiteiden piiriin sijoittuvaan emansipatoriseen kulttuuripraksikseen olipa tämä millaista tahansa.

Artikkelista 'Kulturindustrie und Massenkommunikation. Die Kritische Theorie und ihre Folgen' (1982) lyhentäen suomentanut Veikko Pietilä.

Kirjallisuus

- ADORNO, Theodor W. Zur gesellschaftlichen Lage der Musik. Zeitschrift für Sozialforschung 1(1932): 1-2 ja 3.
 ADORNO, Theodor W. Über den Fetischcharakter in der Musik und die Regression des Hörens. Zeitschrift für Sozialforschung 7(1938): 3.

- ADORNO, Theodor W. On Popular Music. Studies in Philosophy and Social Sciences 9(1941): 1.
 ADORNO, Theodor W. A Social Critique of Radio Music. Kenyon Review 7(1945): 2.
 ADORNO, Theodor W. Minima Moralia. Frankfurt am Main, 1951.
 ADORNO, Theodor W. Television and the Patterns of Mass Culture. Teoksessa ROSENBERG, B. & WHITE, D. (toim.). Mass Culture. Glencoe, Ill., 1957.
 ADORNO, Theodor W. Kultur und Verwaltung. Teoksessa HORKHEIMER, M. & ADORNO, T.W. Sociologica II. Reden und Aufträge. Frankfurt am Main, 1962.
 ADORNO, Theodor W. Resumé über Kulturindustrie. Teoksessa ADORNO, T.W. Ohne Leitbild. Parva Aesthetica. Frankfurt am Main, 1967.
 ADORNO, Theodor W. Wissenschaftliche Erfahrungen in Amerika. Teoksessa ADORNO, T.W. Stichworte. Kritische Modelle 2. Frankfurt am Main, 1969(a).
 ADORNO, Theodor W. Freizeit. Teoksessa ADORNO, T.W. Stichworte. Frankfurt am Main, 1969(b).
 ADORNO, Theodor W. & HORKHEIMER, Max. Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente. Amsterdam, 1947.
 BARNOUW, Erik. A History of Broadcasting in the United States, I-III. New York, 1966, 1968 ja 1970.
 BARNOUW, Erik. The Sponsor. New York, 1977.
 BENJAMIN, Walter. Illuminations. New York, 1955.
 ENZENSBERGER, Hans Magnus. Einzelheiten I. Bewusstseinsindustrie. Frankfurt am Main, 1964.
 FROMM, Erich. The Sane Society. New York, 1955.
 GERBNER, George & GROSS, Larry. Living with Television. Journal of Communication 26(1976): 2.
 GITLIN, Todd. Media Sociology: The Dominant Paradigm. Theory and Society 6(1978): 2.
 HABERMAS, Jürgen. Strukturwandel der Öffentlichkeit. Neuwied ja Berliini, 1962.
 HABERMAS, Jürgen. Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus. Frankfurt am Main, 1973.
 HORKHEIMER, Max. Art and Mass Culture. Studies in Philosophy and

- Social Science 9(1941): 2.
- HUYSSSEN, Andreas. Introduction to Adorno. *New German Critique* 6(1975).
- JAY, Martin. *The Dialectical Imagination. A History of the Frankfurt School and the Institute of Social Research 1923-50.* New York, 1973.
- JEWETT, Robert & LAWRENCE, John. *The American Monomyth.* Garden City, N.Y., 1977.
- KELLNER, Douglas. TV, Ideology, and Emancipatory Popular Culture. *Socialist Review* 45(1979).
- KELLNER, Douglas. Network Television and American Capitalism. *Theory and Society* 10(1981): 1.
- LAZARFELD, Paul. *Administrative and Critical Communications Research. Studies in Philosophy and Social Science* 9(1941): 1.
- LAZARFELD, Paul & BERELSON, Bernard & GAUDET, Hazel. *The People's Choice.* New York, 1948.
- LAZARFELD, Paul & KATZ, Elihu. *Personal Influence.* New York, 1955.
- LAZARFELD, Paul. Eine Episode in der Geschichte der empirischen Sozialforschung. Teoksessa PARSONS, T. & SHILS, E. & LAZARFELD, P. (toim.) *Soziologie autobiographisch.* Stuttgart, 1975.
- LÖWENTHAL, Leo. *Literature, Popular Culture, and Society.* Englewood Cliffs, N.J., 1961.
- MACDONALD, Dwight. A Theory of Popular Culture. *Politics* 1(1944): 1.
- MACDONALD, Dwight. A Theory of Mass Culture. Teoksessa ROSENBERG, B. & WHITE D. (toim.). *Mass Culture.* Glencoe, Ill., 1957.
- MARCUSE, Herbert. *Eros and Civilization.* Aylesbury, 1969(a).
- MARCUSE, Herbert. *Yksiulotteinen ihminen.* Tapiola, 1969(b).
- MILLS, C. Wright. *The Power Elite.* New York, 1956.
- MILLS, C. Wright. *Power, Politics, and People.* New York, 1963.
- REAL, Michael. *Mass-Mediated Culture.* Englewood Cliffs, N.J., 1977.
- ROSENBERG, Bernard & WHITE, David (toim.) *Mass Culture.* Glencoe, Ill., 1957.
- SCHILLER, Herbert I. *Mass Communication and American Empire.* Boston, 1971.
- SCHILLER, Herbert I. *The Mind Managers.* Boston, 1973.
- SCHILLER, Herbert I. *Communication and Cultural Domination.* White Plains, N.Y., 1976.
- SHILS, Edward. Daydreams and Nightmares: Reflections on the Criticism of Mass Culture. *Sewanee Review* 45(1957): 4.
- SMYTHE, Dallas. Communications: Blindspot of Western Marxism. *Canadian Journal of Political and Social Theory* 1(1977): 3.
- Studies in Philosophy and Social Theory. Special Issue on Mass Communications. 9(1941): 1.
- SWINGWOOD, Alan. *The Myth of Mass Culture.* London, 1977.